

BLAMAN :

De problematiek van de menselijke verhoudingen.

Nagelaten aantekeningen van Christiane Boehm

Woord vooraf.

Christiane De Reuse - ze noemde zich graag Christiane Boehm - was mijn vrouw. Onze verhouding begon in 1969, en het ware vermetel te beweren dat ze sinds haar dood in 1983 - ze was geboren in 1947 - eenzijdig zou geworden zijn.

Ze was een passionele vrouw. Ze was een gepassioneerde lerares moraal. Ze was lid van het "Genootschap voor Fenomenologie en Kritiek" en heeft nog in haar laatste jaar voorbereidende aantekeningen gemaakt - negentien handgeschreven blaadjes - voor een mededeling over het boven aangeduide thema. Wat volgt is een door mij bewerkte afdruk van die aantekeningen.

De rangschikking van de aantekeningen - gemaakt op niet genummerde blaadjes - is van mij. Ze vallen duidelijk uit elkaar in vier groepen: I. Twee ontwerpen voor een inleiding (waarvan het tweede hier afgedrukt wordt, op twee plaatsen aangevuld met passages uit het eerste ontwerp). - II. Aantekeningen van en bij uitspraken van anderen over Blaman, waar ik een volgorde aan heb gegeven die, naar ik meen, beantwoordt aan Christianes mening over die uitspraken. (Ze heeft in feite, indien niet alles, toch veel meer van en over Blaman gelezen dan uit die aantekeningen duidelijk wordt.) - III. Een schets van wat ze zelf voornamelijk in Blamans werk "herkende". - IV. Een blad met notities voor een besluit. - Afgezien van die rangschikking heb ik me beperkt tot minimale ingrepen om de tekst enigszins leesbaar te maken; ik heb verder de citaten nagezien en citaten ingevuld waar enkel naar verwezen wordt.

Natuurlijk was Christiane door mij beïnvloed. Natuurlijk was en ben ik beïnvloed door haar.

Rudolf Boehm

I.

1. *Verantwoording van de gekozen problematiek.*

Mijn aanvankelijke bedoeling was te handelen over "problemen van overdracht in het moraalonderwijs": waar men daarbij op moeilijkheden stoot en waarom, vooral waar het gaat over maatschappelijke problemen of waar maatschappelijke veranderingen tot doel worden gesteld. Het is voor iedereen evident dat die maatschappelijke veranderingen door mensen moeten gebeuren. Die mensen verhouden zich onderling, hebben elk hun eigen individuele problemen. Vandaar dat het misschien aangewezen is nader te gaan kijken wat die mensen bezig houdt, waar de algemeen-menselijke problematiek zich situeert, waardoor vermoedelijk maatschappelijke veranderingen en remmingen daarop beïnvloed worden. Ik ben van mening dat velen onder ons zich misschien teveel bezig houden met "de maatschappij" (een vluchtmanoeuver !) en te weinig met "de individuen om ons heen" - op het risico af beschouwd te worden als moraliserend.

2. *Literatuur kan ons hierbij helpen.*

Literatuur kan ons daarbij heel wat helpen, zoals reeds aangetoond door Stefaan De Ruyck in zijn verhandeling en in zijn lezing over "De ethica bij Louis Couperus" (beide onuitgegeven) en door Rolf Geissler in zijn lezing "Over de kenniswaarde van literaire kunstwerken" (zie *Kritiek* 4, 1982, pp. 84-105). Ik denk dat heel wat van de voorgenomen problematiek ook zal aansluiten bij wat op een hoger niveau behandeld werd door Johan Moyaert in zijn bijdrage over "De verwording van het gemeenschapsleven. Een kommentaar op cultuur-

kritische beschouwingen van Riesman en Lasch" (eveneens in *Kritiek* 4, pp. 33-58), wellicht echter in een directere aanpak van wat reeds vroeger in verschillende benaderingen gezegd geworden is over de wereld tussen man en vrouw.

Wat hebben we aan een "andere samenleving", hoe kunnen we die ooit tot stand brengen en ook maar tot doel stellen (indien dat tenminste wenselijk wordt geacht), indien de elementen die die samenleving (politiek-ekonomisch) moeten waarmaken blijven verstikken, dreigen te verstikken in hun individuele (klein-)menselijke problemen ?

3. *Waarom Blaman ?*

Er bestaat immers literatuur van veel groter formaat.

a) Zowel in haar romans als in haar verhalen slaagt ze erin de algemene problematiek en tragiek van ons eigen mens-zijn in verhouding tot anderen te ontrafelen vanuit een scherpe analyse die toch weinig in intellectualisme vervalt, maar op een *wijze* die steeds eenvoud en een warm-menselijke benadering nastreeft. Ze wordt gesitueerd in het "romantisch realisme" (zie Henk Struyker Boudier in "Anna Blaman Fragmentarisch", Meulenhoff, Amsterdam, 1978, p. 58, p. 60).

b) Haar *thematiek* beslaat basisthema's van ons aller leven : eenzaamheid, liefde, dood, onbegrip - thema's die ons allen aanbelangen en waarover toch eigenaardigerwijze weinig gesproken wordt onderling, tenzij via psychologisch-wetenschappelijke theorieën, in een onpersoonlijke benadering waar men zich op veilig terrein voelt. Die problematiek wordt op zo'n wijze naar voor gebracht dat we verplicht zijn ons met onszelf en de anderen te confronteren, en niet te gaan vluchten in theoretische beschouwingen, en dat een kans erin zit dat we aangezet worden te spreken waarover moet gesproken worden.

c) *Benadering, analyse van die thema's door een vrouw.* Uitwerking door een vrouw (geen man), die vrouwen heeft gekozen, alhoewel ze dat nooit benadrukte. We krijgen inzage in de complexiteit van een menselijke ziel en van de toenadering tussen mensen.

II.

Aansluitend bij Hella Haasse (in "Anna Blaman, twee lezingen door Hella Haasse en Alfred Kossman", Reflex, Utrecht, 1979).

Elementen die Blaman bezighielden : "menselijke liefde, zowel in zijn sexuele- als in zijn vriendschapsaspect" (p. 9) - ze heeft de "samenhang tussen sexualiteit en maatschappelijk leven duidelijk gezien", vooral in "Op leven en dood" (p. 8) -, "de ongeneeslijke uiteindelijk eenzaamheid en de 'valse' vormen met behulp waarvan men tracht die eenzaamheid op te heffen, de roes, het zelfbedrog" (p. 9) - in twee vormen : door een passieve overgave aan de Natuur, het Noodlot of aan God als alles regelende of door "het politieke ideaal als illusie van vervulling door gemeenschap : verder de doodsdreiging als symbool van de absolute eenzaamheid" (p. 9).

Zij koos voor "de eenzame weg van de eigen verantwoordelijkheid" (p. 10), voor "menselijke solidariteit in de zin van het werkelijke 'sumpatheïn'; 'een klein beetje redelijke aandacht, niet liefde voor elkaar, dat is te veel gevraagd, veel te veel, maar alleen om elkaar het leven mogelijk te maken' (citaat uit het verhaal "De zwemmer") - was voor Anna Blaman de enige basis voor menselijke waardigheid en voor een schijn van geluk" (p. 6).

"Al haar romans en verhalen draaien om dat smartelijke inzicht van wie zich eenzaam geboren, 'wormstekelig van eenzaamheid', voelt. Anna Blaman ontmaskert het bedrog in vriendschaps- en liefdesverhoudingen, zij legt het

heimelijke egoïsme ..., de onzuivere motieven in het erotische verkeer bloot, en laat zien hoe en waarom menselijke relaties vergiftigd worden" (pp. 6-7).

"In het erotische en sexuele beleven wordt men" volgens Hella Haasse "gedwongen althans tegenover zichzelf het masker te laten vallen, zich rekenschap te geven van wat men in die liefde zoekt of juist tracht te ontvluchten" (p. 7).

*

"Altijd was (Blaman) zich diep bewust van haar" - van hēt - "uiteindelijk alleen-staan, er-alleen-vóór-staan" (pp. 9-10); Haasse citeert uit "De zwenmer": "Ik bleef wie en wat ik was, ik bleef doodeenzaam mezelf" (p. 10); zie in "De verliezers" de uitspraak van Driekje : "Eén ding is me wel duidelijk, een mens staat altijd alleen, heb je gezegd, en dat is waar, ik ook, dat merk ik maar al te goed" (Meulenhoff, Amsterdam, 1960, p. 294).

Eenzaamheid : "de eenzaamheid van de mens die met uiterst gevoelige zintuigen en een zeer kwetsbaar hart zoekt naar de vervulling van (een) contact, (een) samen zijn met de ander" (p. 11) - naar "innigheid" als "de zekerheid van liefgehad te worden om zichzelf wil" (p. 11, tevoren); "de eenzaamheid van degene die telkens weer stuit op de schijn, de vervalsing, op bedriegelijk tegenspel van een partner die in zijn of haar wensdromen en angsten verstrikt is, of die men, door eigen noodlottige neiging tot projectie, niet zien kan zoals hij werkelijk is; de eenzaamheid van een mens die zich diep en pijnlijk bewust is van een tragische, want niet-gewilde en toch onontkoombare, complicatie in het eigen wezen" (p. 11, vervolg van het voorgaand citaat). Het bewustzijn "van de onbereikbaarheid van die talloze schijnbaar nabije anderen" (p. 13).

Zie ook de volgende citaten uit "Eenzaam avontuur":

"Je bent jezelf, je bent alleen. Zo gaat het ook de ander. Al wat gebeurt is dat je soms iemand ontmoet die je vervult met fantasieën, geboren uit een eenzaam hongerend verlangen, meer niet. Wanneer je je vanaf dat ogenblik blijft bezighouden met elkaar, wordt het vermomde eenzaamheid, meer niet" (Meulenhoff, Amsterdam, 1949, p. 72); "deze eenzaamheid die naarmate je elkaar nader kwam, volstrechter werd" (p. 74; beide citaten bij Alfred Kossman, in dezelfde bundel, pp. 34 en 35).

De ervaring, "liefde voorgespeeld te krijgen uit eigenbelang, winstbejag of alleen maar onwetendheid van de ander, (alleen maar) tijdelijk - en dus niet echt - bemind (te) worden, en daarna" het verdriet, verlaten te worden (p. 11).

*

De "*kernsituatie*" in al haar werken : "het verlies (...) van de geliefde in wie men geloofde, ... troost en veiligheid" vond - het dupe-worden; "na dat verlies het gevoel verraden te zijn in de eigen overgave en vertrouwen, in het diepst van zichzelf geschonden te zijn; en dan ... (vreselijke) jalousie en ... verdriet"; uiteindelijk "de strijd tegen de innerlijke zwakheid die soms verleidt tot aanvaarden van leugen en compromis" (pp. 15-16).

Die kernsituatie vindt men terug zowel in "Vrouw en vriend" en "Eenzaam avontuur" (waar niet de vrouwen het thema zijn !) alsook in "Op leven en dood" en "De verliezers". ("Kostiaan heeft zijn leven inderdaad aan de 'kernsituatie' verdaan", p. 23). *Is er een ontkomen aan ?* In "Op leven en dood" en vooral in "De verliezers" wordt uiteindelijk toch "het menselijke bestaan in-ere-hersteld", volgens de woorden van Stefan in "Op leven en dood" (Meulenhoff, Amsterdam, 1954, p. 200; aangehaald door Haasse, p. 22). Kostiaan en Bertha wijzen de "twee richtingen (aan) waarheen een mens vanuit een dergelijke kernsituatie kan groeien" (p. 23).

"De verliezers" is het laatste getuigenis van Blamans houding : "We houden natuurlijk geen van allen genoeg van de mensen die ons lief zijn, dat is menselijk" - maar toch : "Je moet alles doen, alles, en niet alleen het menselijk mogelijke, maar ook het onmogelijke, of het nu om je eigen leven gaat of om dat van een ander (tot besluit aangehaald door Haasse, p. 24).

*

Opmerking : Soms maakt Blaman gebruik van "versleten begrippen en ... woorden" (trivialiteiten); "maar ze heeft misschien opzettelijk geen andere bedacht omdat dit nu eenmaal de woorden zijn waarvan verreweg de meeste mensen zich bedienen, omdat dit de dromen zijn die de meeste mensen dromen" (Haasse, p. 13).

*

Volgens Alfred Kossman e.a. (voornamelijk in Henk Struyker Boudier, "Speurtocht naar een onbekende. Anna Blaman en haar 'Eenzaam avontuur' ", Meulenhoff, Amsterdam, 1973).

Interview door Struyker Boudier van Kossman : "Berthe is belangrijk" (p. 76) in het "Eenzaam avontuur"; volgens Annie Romein-Verschoor is ze "bepalend voor de normen van waaruit de heterosexuele liefdesverhoudingen in het boek begrepen moeten worden" (aangehaald door Struyker Boudier, p. 76). Daartegenover de familie Lührs (Anna Blamans zuster Corrie en haar man) : "Wanneer zij homoseksuele romanfiguren invoerde, deed ze dat zonder zichzelf partij te stellen". Ook Struyker Boudier stelt zich op het "standpunt dat liefde altijd liefde is, of zij nu hetero- dan wel homoseksueel beleefd wordt". "Voor wat het filosofische aspect betreft" is het Kossman daarmee eens; zie het citaat uit "Eenzaam avontuur", "waar Kosta tegen Berthe zegt : 'liefde is altijd natuurlijk en moreel, het doet er niet toe wat voor soort liefde het is'" (p. 76; het staat er niet letterlijk zo in "Een-

zaam avontuur", p. 180). Toch heeft de *transpositie* van een homofiele liefdesverhouding naar het plan van een heterofiel liefdesverhaal enig nadeel voor "de psychologie van haar romanfiguren" (p. 76).

"Ze wou van 'De verliezers' een pendant maken van 'Eenzaam avontuur' ... Ze beschouwde 'Eenzaam avontuur' als de roman van de verliefdheid, 'De verliezers' moest de roman van de liefde worden". ("Van het slot (van 'De verliezers') dat ze in (haar) brief (aan haar uitgever) beschrijft (zie 'Naschrift' in 'De verliezers'), wou ze af. Ze had een andere niet-tragische afloop in haar hoofd".)(Kossman, in Struyker Boudier, p. 80).

Kossman meent dat het homofiele aspect in haar werk aan het licht treedt tot in de kleinste details, ook waar dat niet bedoeld is; bv. in het feit dat de mannelijke hoofdpersonen in haar romans geen duidelijke maatschappelijke positie hebben, zij blijven vage figuren (zie p. 77 en p. 89).

Simpliciteit wordt door Blaman nagestreefd; zie de brief aan Emmy van Lokhorst : "wat ik wil, namelijk de grootst mogelijke eenvoud in het benaderen van de essentie van het menselijk leven, van de menselijke relaties" (aangehaald door Struyker Boudier, p. 249).

★

Alfred Kossman elders : "Haar romans ... houden zich niet sterk bezig met de maatschappij. Zij behandelen ... hoofdzakelijk het innerlijke leven van de personages, en dat innerlijke leven is niet altijd duidelijk in een sociale situatie geplaatst" ("Anna Blaman, twee lezingen", p. 30).

★

Tekort aan maatschappij-betrokkenheid bij Blaman :

Ontbreken van sociale situaties. Politieke opvattingen

van Blaman. Filosofisch beïnvloed door Sartre (waarvan ze "Les mouches" vertaald heeft), Camus.

"De maatschappelijke situatie van haar romanfiguren interesseerde haar eenvoudig niet. Hoewel ze een sterk sociaal besef had, had ze voor het maatschappelijk milieu in haar romans weinig aandacht" (Kossman in Struyker Boudier, p. 77). Vandaar de *vraag* : in hoeverre de menselijke problematiek in haar werken algemeen-menselijk geldend is of toch eerder de weerspiegeling van de problematiek, van de wereld van het lesbianisme (haar eigen geprojecteerde problematiek en soms tragiek). Vraag die kritisch werd geformuleerd door A. Kossman (zie interview) en door A. Romein-Verschoor (zie pp. 70-71 bij Struyker Boudier). Jeanne van Schaik uitte het *bezwaar* dat Blaman in haar beschrijving niet algemeen genoeg was, maar op de meest indringende wijze "haar ... leven onderzocht, zonder dat men het woord 'haar' door 'het' kan vervangen" (in Struyker Boudier, p. 57). Ook de "Commissie voor Schone Letteren" die Blaman voordroeg voor de literatuurprijs van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde vond in haar werk een "op de spits gedreven eenzijdigheid van het ... gestelde probleem" en een tekort aan "levensvoorstelling op een bredere grondslag" (zie Struyker Boudier, p. 65).

Een zekere W.B. meende dat Blaman "er nergens in geslaagd is een 'volledig mens' te scheppen". "Waar zijn de maatschappij, het werk, het leven?" Volgens hem ware de "eenzaamheid" van haar figuren te wijten aan "het volstrekte isolement waarin iedereen raakt, die geen binding meer heeft met het werkelijke leven" (zie Struyker Boudier, p. 69).

Antwoord van Blaman op de kritiek van "Eenzaam avontuur" door Annie Romein-Verschoor : "Zij heeft de morele normen in dit boek gevonden in de figuur van Berthe, en dat is heel juist en nobel gezien. Toch is haar visie op héél het boek iets teveel op een bepaalde tendens ingesteld ... Voor mij zijn in wezen die vormen van liefde (de heterosexuele en de 'andere') alleen maar twee vormen" (brief

aan Mathilde Visser, aangehaald bij Struyker Boudier, pp. 71-72). en in "Het laatste woord over 'Eenzaam avontuur'" : "De commissie sprak van 'op de spits gedreven eenzijdigheid' en wenste voor de toekomst 'een bredere grondslag' van leven in mijn werk aan te treffen. Ik vraag me af : Wat betekent ooit een onderwerp op zichzelf ? Ligt het er niet helemaal aan wat de auteur met zijn levensbeschouwelijke visie, zijn emotionaliteit en zijn indringingsvermogen van een onderwerp maakt ... ? Afscheiden nog van het feit dat ik de erotisch georiënteerde menselijke relatie niet anders kan zien dan als een grondslag van leven die maar al te vaak het menselijk bestaan zeer breed en zeer langdurig beïnvloedt" (in "Mijn eigen zelf", Meulenhoff, Amsterdam, 1977, p. 44; aangehaald bij Struyker Boudier, p. 66). -

Kritische of ethische gronden.

Als zinvolle aanleiding tot het schrijven van literatuur kan gelden : de afrekening met een conflict dat een ontwikkelingsfase afsluit en een nieuwe opent ...

*

Interview door Struyker Boudier van Ellen Warmond :

"'Eenzaam avontuur' is een monogaam boek"; het "gaat over het conflict tussen de geïdealiseerde voorstelling die je van iemand hebt en zijn feitelijkheid" (p. 82). Volgens Dolf Verroen spreekt Blaman pas in "Over leven en dood" over "contact in de marge", "om relaties aan te duiden die, hoewel onderhevig aan het menselijk tekort, toch in je behoefte aan communicatie voorzien" (de relatie tussen Stefan en Jane in het slotgedeelte) (p. 82). "Eenzaamheid" is volgens Warmond "helemaal niet de belangrijkste thematiek" bij Blaman : "Het gaat er eerder om te laten zien hoe *contactarm* de mensen zijn, of ze nu hetero- of homofiel zijn. Neem het voorbeeld van Kostiaan in 'De verliezers' die, om maar met iemand te kunnen praten, op straat naar zijn eigen thuisadres vraagt, maar de mensen lopen onverschillig door (pp. 254-255).

Die "contactarmoede (is) een veel belangrijker thema in haar werk" (p. 83).

Uitgangspunt als levenshouding : être avec les victimes" van Camus (door Blaman volgens Warmond vaak geciteerd, p. 83).

*

Interview door Struyker Boudier van Corrie en Jan Lührs : volgens Jan Lührs heeft Blaman in "Eenzaam avontuur" "een persoonlijke ervaring getransponeerd naar een algemeen-menselijk niveau ... Dat zij daarbij een homoseksuele ervaringswereld in heteroseksuele termen vertaalde, doet aan de wezenlijke thematiek van dat boek niets af. ... Anna heeft ... een *conflict* willen beschrijven zoals dat tussen elk paar mensen... kan voorkomen" (dus niet een specifiek homofiel conflict). "Hun conflict vloeit voort uit het feit dat twee mensen elkaar nooit helemaal kunnen begrijpen" (p. 88, onderlijning van C.B.) - dat er oncommuniqueerbare kanten aan een mens kunnen zijn.

*

Blaman "zag dat vele mensen zich niet of nauwelijks bewust waren van de werkelijke oorzaken van de beproevingen die het leven hun oplegde. Zij bleven eenzaam door het onvermogen een brug te slaan naar de ander, door wie hun hele leven soms werd bepaald. Velen waren niet verdrietig om dit onvermogen, zij leefden gewoon verder, alsof dat punt van communicatie een onbelangrijke zaak was. Deze eenzaamheid heeft Anna altijd geïntrigeerd" (Corrie Lührs, "Mijn zuster Anna Blaman", Meulenhoff, Amsterdam, 1976, p. 49).(*)

- * Citaat door Christiane onderlijnd in het boek en door mij toegevoegd aan haar aantekeningen; ze heeft t.o.v. mij nadrukkelijk bevestigd dat ze in die uitspraak het best samengevat vond waardoor Blaman haar boeide en wat ze ook zelf dacht. - R.B.

III.

Ter inleiding het verhaal "De zwemmer" (in Anna Blaman, Verhalen, Meulenhoff, Amsterdam, 1963, pp. 327-331) : het voorbeeld van de zwemmer t.o.v. de twee vrouwen, zijn *doen* t.o.v. hun gebabbel. De zwemmer valt te vergelijken met het personage van Driekje in "De verliezers". Daaruit wordt Blamans opvatting over de taak van literatuur duidelijk : geen getheoretiseer, maar het tonen van (concrete) situaties.

Belangrijk is het *situationele* : niet zozeer iemands karaktertrekken, maar het verleden dat eenieder heeft, dat vreemd is voor de ander en dus van de ander afscheidt.

Het probleem van de mededeling of niet-mededeling van het verleden of vreemde - zie Kostiaan, in "De verliezers", over zijn verleden : "Zelfs als je totaal geen kennissen of vrienden uit het voorbije leven over had kon je ze gaan zoeken in clubs of desnoods in een café of op een bankje in een plantsoen in de zon. Hij niet, hij zou niet weten waarover hij zou moeten praten. Hij kon niets vertellen of hij maakte Lucia en zichzelf te schande, hij kon niets vertellen of hij voelde des te sterker dat hij heel zijn leven aan geen enkele glorie was toegekomen. Je moest herinneringen met je meedragen als trofeeën om te kunnen praten. Trofeeën had hij niet, hij had enkel maar verloren, en de mensen zouden luisteren met verachting. ... Daarom, het zou me wat zijn als ik m'n leven niet meer in me omdroeg als gal in de maag, als niets meer dwars zat, als ik m'n herinneringen overboord had kunnen gooien als ballast. Geen trofeeën, maar ook geen verleden ! Dat zou de vrijheid zijn ..." (p. 230). Maar nog meer algemeen plaatst je verleden je voor het *dilemma* : als men het *niet* meedeelt heeft men het gevoel de ander niet te benaderen; als men het *wel* meedeelt brengt men net het vreemde in het midden.

Basissituatie : problemen tussen de mensen ontstaan uit de moeilijkheid van het *aanvaarden van die vreemdheid*. Een oplossing is slechts mogelijk doordat je de ander oproept zich in zijn eigen vreemdheid bloot te geven. Vanuit zichzelf kan de ander dat moeilijk door bovengenoemd dilemma van het zeggen of niet-zeggen. Maar er-naar vragen - doen de mensen niet. Waarom niet ? Omdat het betekent dat men zich *afhankelijk* maakt. Nochtans, om iemand geven - toch om iemand geven vanuit de eigen beslissing - houdt in dat men de voorwaarden moet aanvaarden waaronder dat mogelijk is. Het probleem, de tragiek van een streven naar *zelfverwezenlijking* : men wil zich daardoor onafhankelijk stellen. Krankzinnige onafhankelijkheidsbehoefte : men wil een verhouding en géén verhouding. Men wil van iemand houden en tegelijk niet aanvaarden dat die is wie hij is. (*)

*

Dilemma : de tegenstelling Bertha-Driekje in "De verliezers". Bertha is een theoretische mens, literair, alles intellectualistisch benaderend, wil alle teleurstellingen vóór zijn en ervaart net dáárdoor mislukkingen. Driekje is een doe-mens, laat de dingen op zich afkomen, heeft er een directere verhouding toe, maar is ook simpeler en minder diepgaand.

*

* Op een briefomslag die in haar exemplaar van "Op leven en dood" lag, heeft Christiane nog het volgende genoteerd : "*Warverhouding* : men valt steeds in een leegte : pretenties en aanspraken die op niets gefundeerd en door niets gewettigd zijn (een wereld te willen aangeboden krijgen terwijl er geen enkele rechtvaardiging voor bestaat); geen bereidheid en geen vermogen wat dan ook te géven, zich met niets inlaten, de ander enkel zien als bijvoegsel ter bevrediging van de eigen ijdelheid". - R.B.

"De verliezers" : waarom verliezen alle personages ?
 Waarom verliezen "vooral de mensen van goeden wille" (p.246) ?

Anna Blaman schreef aan Emmy van Lokhorst : "Wat me ... steeds weer opvalt is dat alle mensen tragisch zijn, en gelukkig zijn zij die zich daarvan niet bewust zijn", en verder : "waar het op aankomt is dat je je naar buiten toe goed houdt. Voor de rest is iedere mensenziel een zak vol ellende die je min of meer goed toegesnoerd houdt, ook voor jezelf" (aangehaald door Struyker Boudier, p. 37).

Een *romantische liefdesconceptie* vindt men bij Blaman zelf in "Eenzaam avontuur" (zie ook Struyker Boudier, p. 154) : het idee van een onscheidbare twee-eenheid tussen twee mensen.

Een *realistische liefdesopvatting*, voor zover erotisch, omschrijft ze in "Op leven en dood" als "liefde binnen de begrenzing van het bloed, binnen de beperkte menselijkheid" (p. 243); de niet-erotische variant van deze liefdesopvatting wordt beschreven in "De verliezers" als Driekjes "talent voor liefde" (Blaman in een brief aan haar uitgever, aangehaald in "De verliezers", naschrift, p. 324; zie ook Struyker Boudier in "Anna Blaman Fragmentarisch", pp. 68-69).

*

Waarom verliezen "de mensen ... vooral de mensen van goeden wille" ? Die uitspraak heeft vooreerst een trieviale betekenis : zij die het allemaal eenvoudig, rechtstreeks uiteten zitten in een nadelige positie, door het zich prijsgeven enz. Maar ze heeft ook nog een tweede betekenis : goede wil is niet alles, men moet het ook nog waarmaken. Goede bedoelingen alleen helpen niet. Men moet nl. beseffen dat "altijd maar gewoon doen" niet alles is, maar dat men moet uitkijken en in rekening stellen dat anderen (i.c. Bertha) met dat "gewoon doen" niet terecht komen. Dit niet in rekening stellen getuigt van een kortzichtigheid m.b.t. anderen - bv. Driekje t.o.v. Kostiaan - die de moeilijkheden met anderen niet uit de weg ruimt.

Daartegenover revanche van de literatuur - het spreken van iemand over zijn verleden. Literatuur belet het "gewoon doen", maar een voorbijgefeitelijkheid is ook een feitelijkheid. Literatuur heeft haar realiteit, gebabbel in de literatuur is niet alleen gebabbel, het is het onwerkelijke dat in het verleden ligt, dat ook zijn werkelijkheid heeft.

"De zwemmer", in de veronderstelling dat hij geen zelfmoordenaar is, is een doe-mens; zelfs indien hij een zelfmoordenaar is, dan nog is hij iemand die iets doet en niet babbelt. De beide vrouwen in het verhaal zijn daartegenover intellectualisten.

"De verliezers" - Driekje : *waarom* verliest ook zij ? Het "doen" betekent voor haar : samen eten, spelen, praten, gezelligheid - geen "Anna Blaman, De verliezers", geen literatuur (zie de passage in het boek waar dit hoek Driekje in handen valt en ze er niets mee kan beginnen, p. 246) : al wat haar zou kunnen verteld worden is maar literatuur, ook hektenissen van Bertha zijn in haar ogen enkel maar literatuur.

Hoe dan ook - men verliest hoe dan ook (zie Blamans brief aan haar uitgever : "het menselijk tekort (het onbegrip, het misverstand), of er nu goede wil of onwil is, ruïneert hier een mensenleven", p. 324).

IV.

Bijkomende vragen over de "filosofische" opvattingen van de auteur en over de relevantie van die opvattingen. De *typevraag* : dat iemand vanuit een bepaald standpunt bepaalde gebeurtenissen ziet - wat bewijst dat nu eigenlijk en wat hebben we daaraan ?

Detailvragen : in hoeverre is het destructief voor de betekenis van romanwerk dat de auteur naar willekeur situaties kan samenstellen ? - Discussie over het leven

van de personages zelf en over wat ze hadden kunnen doen. - Kenniswaarde van literatuur als kunstwerk : herkenbaarheid van op de eerste kijk vreemde situaties. - Vraag van algemeen menselijke verhoudingen - of specifieke problemen van de Westerse kapitalistische maatschappij. Verwijt, aan het adres van Blaman, van afwezigheid van algemeen maatschappij-kritische beschouwingen, geen maatschappij-kritische roman.

Eigen stelling :

1. Maatschappijkritische bedoelingen kunnen niet aan bod komen wanneer ze niet terecht komen met individuele basisverhoudingen (bv. tussen jongeren en leraren).

2. Maatschappijkritiek, om waar te kunnen zijn, moet toch de oorzaken achterhalen van individueel beleefde moeilijkheden. "Il faut regarder avant d'affirmer" - tonen !

3. Het is niet de taak van de roman om met stellingen te werken. Een roman is geen filosofie, geen pamflet, maar toont situaties, gebaseerd op een zodanig verbeeldingsvermogen dat ze geloofwaardig zijn.

★

★ ★